

УДК 159.98:37

Дітюк Павло Павлович, старший науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

e-mail: ppdd@i.ua

ТЕХНОЛОГІЇ ВПЛИВУ НА АКТИВНІСТЬ

Анотація

У статті обґрунтовано авторський підхід до поняття суб'єктної активності, розглянуто питання свободи вибору та відповідальності як визначних компонентів її складу, наведено можливостей впливу на активність та технології відповідного впливу. Активність є невід'ємною, атрибутивною властивістю суб'єкта, яка полягає безпосередньо в підґрунті власне суб'єктності. Суб'єктність може бути реалізованою саме через активність як здатність діяти не у відповідь на стимули та впливи навколишнього середовища, зовнішніх умов існування, а саме виходячи в внутрішніх щодо суб'єкта причин. У протилежність щодо активності суб'єкта, об'єкту притаманна ре-активність як здатність реагувати на зовнішні впливи та змінювати параметри стану або руху у такому ступені, який цим зовнішнім впливом обумовлений. На відміну від реактивності, активність може бути реалізованою лише за умови існування у суб'єкта певного спектру варіантів поведінки та можливості здійснення вибору поміж наявними варіантами. Висока очікувана вірогідність негативного результату або негативних наслідків може приводити як до відмови за відповідальність за результати вибору, так і просто до відмови до вибору як такого. В підґрунті такої відмови полягає почуття страху, що й було усвідомлено філософами екзистенціального напрямку як «страх свободи». Наведено авторські технології впливу на активність.

Ключові слова: суб'єктність, активність, свобода вибору, відповідальність.

Дітюк Павел Павлович, старший научный сотрудник лаборатории современных информационных технологий обучения Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

ОТНОСИТЕЛЬНО ТЕХНОЛОГИЙ ВЛИЯНИЯ НА АКТИВНОСТЬ

Аннотация

В статье обоснован авторский подход к понятию субъектной активности, рассмотрены вопросы свободы выбора и ответственности как основополагающих компонентов ее состава, проанализированы возможности влияния на активность и технологии соответствующего влияния. Активность является атрибутивным свойством субъекта и является собственно основанием субъектности. Субъектность может быть реализована именно посредством активности как способности действовать не просто в ответ на стимулы и

воздействия окружающей среды, внешних условий существования, а именно исходя во внутренних для субъекта причин. В противоположность активности субъекта, объекту присуща ре-активность как способность реагировать на внешние воздействия и изменять параметры состояния или движения в такой степени, которая этим внешним воздействием обусловлена. В отличие от реактивности, активность может быть реализована только при условии существования у субъекта определенного спектра вариантов поведения и возможности осуществления выбора между имеющимися вариантами. Высокая ожидаемая вероятность отрицательного результата или негативных последствий может приводить как к отказу за ответственность за результаты выбора, так и просто к отказу от выбора как такового. В основе такого отказа заключается чувство страха, что осознанно философами экзистенциального направления как «страх свободы». Приведены авторские технологий воздействия на активность.

Ключевые слова: субъектность, активность, свобода выбора, ответственность.

Dityuk Pavlo Pavlovych, Senior Researcher, associate of the Laboratory of Modern Information Technologies of Education Institute of Psychology G.S. Kostiuk NAES of Ukraine

THE TECHNOLOGIES OF INFLUENCE ON ACTIVITY

Summary

The article substantiates the author's approach to the notion of subjectness activity, considers the questions of freedom of choice and responsibility as the prominent components of its composition, the possibilities of influencing on the activity and technologies of it are given. Activity is an inalienable, attributive property of a subject, which lies directly on the basis of its own subjectness. Subjectness can be realized precisely because the activity is an ability to act not in response to stimuli and environmental influences, external conditions of existence, namely, proceeding in internal in relation to the subject of reasons. There is a discussion about elements of freedom of choice and possibilities of influence on it. In the grounds of the subject's activity is freedom as the possibility of choosing between different options or inactivity and the need to adopt of personal responsibility for the results and consequences of that choice. In the absence of the exercise of choice nor freedom nor subject's activity is impossible, accordingly impossible of subjectness realization itself. Freedom of choice can be made in the following ways: object of action selection; selection of goals in operating with the object of action; selection of methods and means to operate with the object to achieve the chosen goals. There is a discussion about ways of choice and its reasons, about responsibility or non responsibility behavior. There are own technologies for activity development.

Keywords: subjectness, freedom, activity, choice.

Активність як властивість суб'єкта

Активність як філософська категорія є властивістю матерії яка найбільш пов'язана зі способом її буття – рухом та його відомими формами. У найбільш загальноживаному вигляді активність (англ. *activity*) розуміють як таку взаємодію або ставлення організму до оточуючого середовища, під час яких організм постає суб'єктом, якій цілеспрямовано впливає на об'єкт з метою реалізації власних потреб. Активність є невід'ємною, атрибутивною властивістю суб'єкта, яка полягає безпосередньо в підґрунті власне суб'єктності. Суб'єктність може бути реалізованою саме через активність як здатність діяти не у відповідь на стимули та впливи навколишнього середовища, зовнішніх умов існування, а саме виходячи в внутрішніх щодо суб'єкта причин. У протилежність щодо активності суб'єкта, об'єкту притаманна ре-активність як здатність реагувати на зовнішні впливи та змінювати параметри стану або руху у такому ступені, який цим зовнішнім впливом обумовлений. Відповідно, аніякої позасуб'єктної активності не існує і не може існувати. Хоча активність є лише властивістю суб'єкта, у багатьох дослідженнях та психологічній практиці поняття суб'єктності та активності досить часто використовуються як синонімічні. Також для позначення суб'єкту активності деякі дослідники використовують поняття *агент* – той, хто діє, на противагу *ре-агенту*, тобто тому, що реагує на дію. Ще одним з можливих термінів поняттєвого простору є *актор*, тобто той, хто здійснює акт.

Множинність та загальновідома недостатня визначеність та неузгодженість термінології щодо багатьох психічних явищ притаманна психології і є наслідком багатьох причин. Головною з них, напевне, є те, що на сьогодні у професійній спільноті навіть немає спільної думки щодо того, чи існує психологія як єдина наука із власним предметом, чи це скоріше великий комплекс специфічних наук (Щедровицький, 1995; Saugstad, 2003). Відповідно, наукові напрямки та окремі школи мають різні уявлення як про предмет психології, так і про її методи, теоретичні моделі та звісно ж використовують для опису феноменів різні терміни та поняття, які, до того ж, часто запозичені з різних галузей людського знання – філософії, фізики, фізіології, лінгвістики. Це є певною проблемою для теоретичної психології взагалі та задля усталення загальнонаукового термінологічного апарату зокрема, але виходить за межі проблеми нашого дослідження.

Свобода вибору як підґрунтя активності

На відміну від реактивності, активність може бути реалізованою лише за умови існування у суб'єкта певного спектру варіантів поведінки та можливості здійснення вибору поміж наявними варіантами. Визнання наявності активності в свій час спричинило в дослідженнях поведінки перехід від формули S-R до формули S-O-R і надалі до ще більш складних, в яких завжди відповідь на стимул не може бути редукованою виключно до параметрів стимулу. Зрозуміло, що, за відсутності варіативності, будь-яка поведінка знову редукується до формули S-R, тобто безальтернативної реакції на діючі чинники середовища. Так, модель Лапласа та закони Ньютона встановлюють

закономірність руху матеріальних тіл в певному полі діючих на них сил та не передбачають можливості відхилення від цих закономірностей.

Втім, вибір – це певний вольовий акт надання переваг тому чи іншому варіанту поведінки, який обирається суб'єктом виходячи саме з внутрішніх умов. У самому простому варіанті вибір здійснюється між тим варіантом, який розцінюється як більш сприятливий, та тим, що розцінюється ним як менш сприятливий. У такому виборі, звісно, значну роль будуть грати процеси сприйняття та оцінки. Більш складним будуть вибори між двома сприятливими – з необхідною відмовою від одного з них, або двома несприятливими варіантами, тому такі вибори змушено будуть саме вольовими актами.

Таким чином, в підґрунті активності суб'єкта полягає певна свобода як можливість здійснення вибору між різними варіантами дій або, що теж саме, між дією та бездіяльністю. За умови відсутності можливості здійснення вибору а ні свобода, а ні активність суб'єкта неможливі, відповідно неможлива реалізація суб'єктності як такої.

Достатня кількість досить відомих визначень поняття свободи будуються навколо сприйняття її як пізнаної, свідомої або усвідомленої необхідності. У своїй монографії з цього питання «Психологія особистісної свободи» В.А. Чорнобровкіна вказує, що ця традиція в європейському світогляді триває від Б. Спінози, І. Канта, І.Г. Фіхте, Ф. Шелінга, Г.В.Ф. Гегеля, і, звичайно, Ф. Енгельса (Чорнобровкіна, 2012). Втім, застосування конструкту «усвідомлена необхідність» є недостатнім, тому що з нього не зрозумілим лишається питання – необхідність чого саме? Ми вважаємо, що свобода – це, найголовніше, усвідомлена необхідність вибору. Усвідомлена саме тому, що неможливо вибрати з неусвідомлених варіантів, а вибір – то власне і є реалізація свободи, за відсутності якого вона неможлива.

У класичному розумінні, вибір можливо зробити тільки з переліку пізнаних, тобто, вже існуючих варіантів такого вибору. Але, на думку Г.О Балла, свободу може бути реалізовано і у інший, конструктивний спосіб, шляхом виходу за межі наявних альтернатив (Балл, 2006). Такий підхід в цілому притаманний проектній або програмній парадигмам, які вимагають усвідомлення обмеженості варіантів вибору та/або їхньої якісної незадовільності, з подальшою вимогою на розробку нових, задовільних варіантів. Свобода, вочевидь, ніколи не є абсолютною, але, зазвичай, має ті або інші обмеження, що накладаються зовнішніми умовами та внутрішніми обмеженнями: у виборі об'єкту, у цілепокладанні, у засобах, ресурсах, ситуації, її сприйнятті, способах оцінки та ступені усвідомленості. Тому, щодо характеристики свободи, цілком можливе було б використання технічного терміну «ступінь свободи». Однак саме можливість здійснення вибору, бодай за наявності обмеженої кількості варіантів, є її необхідною умовою. За відсутністю такої можливості мова не може йти про свободу, активність та суб'єктність. Зрозуміло, що у такому випадку можливо обговорювати лише реактивну поведінку об'єкта.

Свобода вибору може бути реалізованою не тільки у просторі задуму та реалізації певних дій, але й у просторі ставлення до таких дій. Відомо, що свого часу ще Л.С. Виготський припускав, що головною психологічною «молекулою», одиницею саме психологічного аналізу має бути переживання – на протилежність дії. Нажаль, поки що будь-які наукові спроби розробляти підходи до роботи с переживаннями так чи інакше за сутністю є феноменологічними. Отже, зазвичай маємо недостатньо коректне, надлишково метафоричне описання експериментів. Це робить їх важко верифікованими, дуже залежними від інтерпретацій та при спробах відтворення в нібито східних умовах вони дають досить різні результати (Saugstad, 2003). Втім, з іншого боку, остаточно відмовитись від таких спроб неможливо, бо здається, що таким чином можливо втратити саму сутність існування психології.

Відповідальність як необхідна складова свободи

Важливим наслідком реалізації можливості вибору є необхідність прийняття суб'єктом особистої беззаперечної відповідальності за результати та наслідки цього вибору. Зрозуміло, що суб'єктність у дійсному своєму значенні виключає прийняття рішень щодо дій аніким іншим, як власне суб'єктом. Тому результати цих дій – це цілком та безумовно є предметом його відповідальності.

Відповідальність може бути розглянуто в декількох вимірах. Якщо суб'єкт робить вибір варіанту А, він водночас відмовляється від варіантів В, С, D та ін. Згодом він може усвідомити, що зробив помилковий, вже з нової точки зору, вибір, чим наніс собі або значущим іншим шкоду, або не отримав належної користі. В цьому випадку суб'єкт повинен нести відповідальність, що може мати різні прояви – як у певному матеріальному вимірі, так і у вигляді почуття провини, депресії, тощо. В останньому випадку, звичайно, психологічні захисні механізми можуть сприяти перекладанню провини на обставини або інших учасників ситуації, тобто може відбутися фактична відмова від власної суб'єктності щодо минулої ситуації або від розуміння результатів та наслідків власного вибору. Під результатом ми розуміємо власне те, на що суб'єкт очікував, приймаючи рішення, щодо вибору. На відміну від цього, наслідки – це те, що супроводжує результат, тобто інші, побічні, часто незаплановані, а подекуди й неочікувані або взагалі непрогнозовані зміни ситуації. Висока очікувана вірогідність негативного результату або негативних наслідків може приводити як до відмови за відповідальність за результати вибору, так і просто до відмови до вибору як такого. В підґрунті такої відмови полягає почуття страху, що й було усвідомлено філософами екзистенціального напрямку як «страх свободи».

Відповідальність є наслідком вибору, і поза вибором дійсна відповідальність існувати не може. Хоча умови існування соціуму досить часто вимагають протилежного підходу, ми вважаємо, що відповідальність у дійсному значенні може наставати лише за умови існування свободи вибору.

Задля прийняття суб'єктом на себе відповідальності необхідно, щонайменше, щоб він усвідомлював наступне.

1. Необхідність прийняття рішення щодо вибору.
2. Головні результати зробленого вибору.
3. Додаткові наслідки зробленого вибору.
4. Причинно-наслідкові зв'язки між зробленим вибором, його головними результатами і наслідками.
5. Ніхто інший, але виключно власне він, особисто, несе всю відповідальність за змінення ситуації.

Важливою складністю, на нашу думку, тут є необхідність усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку між початковим здійсненням активності та змінами в ситуації. Попередні наші дослідження продемонстрували, що у досліджених групах ступінь усвідомлення власних цілей та дій по їхньому досягненню вимірюються одиницями відсотків, а уявлення про причинно-наслідкові зв'язки зазвичай відсутні взагалі (Дітюк, 2013).

Можливості впливу на активність суб'єкта

Підходити до впливу на активність суб'єкта з метою можливо спираючись на дві альтернативні гіпотези.

1. Активність суб'єкта природно сама по собі не розвивається, тому задля її розвитку необхідно, щоб на суб'єкта впливали чинники зовнішнього середовища, які сприятимуть розвитку. Але в цьому випадку виходить, що суб'єкт фактично перетворюється на об'єкт, тобто змінює свою поведінку у відповідь на зовнішній вплив. За цих умов активність перетворюється на реакцію – реактивність. Така постановка питання призводить до деяких методологічних труднощів.

2. Активність суб'єкта природно має тенденцію до розвитку. Якщо розвиток не відбувається, то за рахунок негативного впливу зовнішніх або внутрішніх чинників, які йому перешкоджають. Задля сприяння розвитку, таким чином, необхідно нейтралізувати або, принаймні, зменшити інтенсивність дії цих чинників.

Перша гіпотеза є методологічно суперечливою, до того ж вище ми вже приходили до висновку, що активність є природною властивістю суб'єкта, а вплив на суб'єктність та активність як її провідну властивість може бути здійснено шляхом створення відповідної ситуації – тобто такої, де дії негативних стосовно розвитку чинників буде нівельовано або компенсовано. Тому ми обираємо другу гіпотезу у якості робочої для подальшого розгляду.

Розглянемо чинники, які заважають або можуть заважати прояву та розвитку активності. Згідно із наведеним вище нашим розумінням сутності активності як такої, це, по-перше, брак усвідомлення. Активність реалізує себе як вибір варіантів дії або поведінки у певній ситуації. Якщо суб'єкт не усвідомлює, в якій саме ситуації він опинився, всі подальші активні дії неможливі. Отже, перше, що заважає активності – відсутність усвідомлення самої ситуації, її змісту, свого міста, ролі або становища, складу часників, їхніх дій та ін., про що вже йшлося вище докладніше.

По-друге, активність реалізується через усвідомлену необхідність вибору, отже вона не може бути реалізованою за відсутності усвідомлення

існуючого спектру виборів як можливостей, з одного боку, та альтернатив один до одного – з другого.

По-третє, якщо з точки зору суб'єкта усвідомлювані вибори сприймаються як майже однаково прийнятні, то може виникнути складність у прийнятті рішення, тому що воно пов'язане з відмовою від однієї або більше сприятливих можливостей. Так само, якщо всі вибори є тотожно неприйнятними, може бути важко свідомо обрати найменше, але зло.

По-четверте, суб'єкт може відмовлятися від вибору взагалі, добре розуміючи або навіть уявляючи або вигадуючи їхні дійсні або примарні наслідки для себе, значущих інших або ситуації взагалі.

Таким чином, в нашій моделі для реалізації впливу на активність та її розвиток можливо рухатися за наступними напрямками або їхніми комбінаціями.

1. Головним напрямком ми вважаємо боротьбу з браком усвідомлення. Релевантним засобом тут є розвиток рефлексії суб'єкта. Проблема розвитку рефлексії досліджена досить глибоко та змістовно багатьма дослідниками (Алексеев, 1999; Щедровицький, 1995; Бейтсон, 2000; Дідковський, 2003; Лефевр, 2003; Дубровський, 2011). Рефлексію може бути організовано як щодо сприйняття ситуації та її змісту, структури, тенденцій та ризиків, так і щодо наявного або можливого спектру виборів, їхніх результатів, наслідків та можливості їхнього подальшого розвитку або, навпаки, нівелювання.

2. Якщо суб'єкт не може зробити усвідомлений вибір не через брак альтернатив, але через їхню нібито подібність, що заважає прийняттю рішення, то методологічно раціональним було б розглянути ту модель вибору, яка склалася у суб'єкта. Скоріше за все, вона виявиться нерелевантною до вимог, що склалися, та має бути доробленою. Модель вибору ніколи не може повністю відбивати ситуацію вибору, але може відбивати її, враховуючи будь-які необхідні розрізнення (Балл, 2006). Принципово, модель може бути доробленою багатьма способами, з яких ми наведемо найвідоміші.

Конструктивний альтернативізм Дж. Келлі (Келлі, 1955) пропонує на основі з'ясованих ціннісних орієнтацій суб'єкта створити набір біполярних шкал, відносно яких провести позиціонування альтернативних виборів. За потреби можна створити інтегральний показник, знов-таки за потреби можливо скористатися методом факторного аналізу. Якщо після цього зробити вибір знову неможливо, це означає необхідність створення додаткових шкал.

Альтернативою до конструктивного альтернативізму є розгляд існуючих виборів у зміненому, розширеному контексті. Це може бути здійснено за рахунок зміни рефлексивної рамки як методами СМД-методології (Щедровицький, 1995), так із застосуванням технік екзистенціальної психотерапії (Мау, 1981).

Зрештою, будь-який напрямок практичної психології змушений постійно стикатися з необхідністю роботи з ситуаціями вибору, тому вони постійно створюють, перетворюють та допрацьовують як безпосередньо такі моделі прийняття рішення щодо спектру виборів, так і способи їхнього застосування

та модернізації. Термін «модель» може застосовуватися або ні, що не змінює сутності справи.

Інша можливість впливу полягає в роботі не з моделлю вибору, а з самими варіантами вибору. Навіть якщо у спектрі виборів відсутні прийнятні для суб'єкта, у нього є можливість не лише вибирати, але й виходити за межі наявних альтернатив (Балл, 2006), що передбачають проектна та програмна парадигми. Це надає можливість в умовах відсутності задовільного вибору спочатку створити проект такого вибору, який згодом може бути реалізований (Генисаретський, 1990).

3. Відмова від вибору як такого, викликана передбаченням, дійсним чи уявним, та побоюванням наслідків й небажанням нести за них відповідальність – це є феномен, відомий як екзистенціальний страх свободи. Методологічно проблему може бути вирішено через усвідомлення того факту, що відмова від вибору – це є варіант вибору, то того ж найчастіше не найкращий. Надалі здійснюються прогноз результатів та наслідків відмови від вибору згідно з вищенаведеними напрямками.

Знов-таки, якщо впливати на почуття страху, то ми маємо таку неймовірну кількість підходів, що навіть їхній перелік зайняв би неприпустимо багато місця. З іншого боку, це також свідчить про те, що проблема існує і не може бути вирішеною остаточно.

Мусимо пам'ятати, що психологічні технології, техніки та методики роботи це такі інструменти, які надають можливість, але не надають гарантій. У будь-якому разі, аби впливати на активність суб'єкта, маємо спочатку мати активність суб'єкта.

Технології практичного впливу на активність

Технологія є системою норм, яка задає процедуру та умови використання відомих технологічних засобів з метою досягнення заздалегідь визначеного результату. Розвиток технології може відбуватися за рахунок вдосконалення вже існуючих або створення якісно нових засобів, та вдосконалення способу їхнього застосування. Технологія, з одного боку, повинна враховувати актуальний стан розвитку виконавців, з іншого – вимагає від них відповідності ступеню своєї складності. Технологія завжди є не вичерпною, а мінімально необхідною для здійснення діяльності системою норм.

Технології практичного впливу на активність суб'єкта складаються з технології змістовної частини такої роботи та технології її організації. Вони базуються на деяких принципах.

Активність є атрибутивною властивістю суб'єкта, отже у будь-якого суб'єкта вона присутня. Ця присутність може втілюватися не виключно в актуальній, а лише в потенційній формі. Втім, важливою початковою умовою для впливу на активність є хоча б деякий рівень її актуалізації.

Вплив на активність, виходячи з нашого розуміння її сутності, можливий через створення такої ситуації, коли буде зменшено або нівельовано дію чинників, які перешкоджають прояву, і тим самим розвитку активність.

Провідними такими чинниками є недостатній ступінь рефлексії, нерелевантна модель прийняття рішень та страх відповідальності за наслідки зробленого вибору. Як нерелевантна модель прийняття рішень, так і страх відповідальності є, за своїм змістом, наслідками недостатнього ступеню рефлексії. Тому головним напрямком впливу на активність є організація рефлексії для суб'єкта – як ситуативної відносно ситуації, в якій він змушений діяти та пов'язаних з цим переживань; так і ретроспективної – відносно історії її виникнення; так само й проспективної – пов'язаної з прийняттям рішення щодо власної цілі, засобів її досягнення тощо.

Ситуативна та ретроспективна рефлексії можуть бути організованими в різний спосіб, але за змістом вони є аналізом ситуації суб'єкта та історії її виникнення.

Проспективна рефлексія за змістом є проектом діяльності суб'єкта в ситуації. Проект є наслідком проблеми, яка має бути поставленою. Він має бути об'єктивованим за допомогою тієї чи іншої знакової системи.

Проект існує у просторі потенційного буття. Діяльність переведення проекту з простору потенційного буття до простору актуального буття є втіленням або реалізацією проекту. Проект має створюватися з урахуванням можливості реалізації. Водночас, не кожний проект потребує неодмінної реалізації. Він може мати самодостатню цінність в якості саме проекту, який можна порівняти з іншими проектами.

Головним змістовним ядром рефлексії є забезпечення усвідомлення суб'єктом власної суб'єктності – тобто свободи свого вибору та її складових. Ознакою переходу суб'єкта до активної, суто суб'єктної позиції є поява конструктивної цілі.

Свободу вибору суб'єкт може реалізовувати в таких просторах.

1. Свобода обрання ситуації як об'єкту дії.
2. Свобода обрання цілей в оперуванні з об'єктом дії.
3. Свобода обрання засобів оперування з об'єктом задля досягнення обраних цілей.
4. Свобода обрання технології застосування засобів оперування з об'єктом.

Необхідною та невід'ємною складовою свободи вибору є прийняття суб'єктом відповідальності за власний свободний вибір. Відповідальність постає у наступних просторах.

1. Необхідність прийняття рішення щодо вибору.
2. Усвідомлення очікуваних результатів зробленого вибору.
3. Усвідомлення можливих наслідків зробленого вибору.
4. Усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між зробленим вибором, його головними результатами і наслідками.
5. Усвідомлення факту, що ніхто інший, але виключно суб'єкт особисто несе всю відповідальність за змінення ситуації.

Технологія змістовної частини

Для здійснення впливу на активність суб'єкта з метою її розвитку впливаючий повинен організувати діяльність суб'єкта шляхом:

1. Організації процесу аналізу суб'єктом власної ситуації.
2. Розробки проекту розвитку.

В процесі аналізу та розробки відповідного проекту суб'єкт займає суто суб'єктну, активну позицію або відмовляється від неї і подальшої роботи з розвитку власної суб'єктної активності, що також є проявом його свободи вибору.

Для проведення аналізу та розробки проекту необхідно, аби суб'єкт здійснив низку наступних дій.

1. Вибір ситуації для аналізу.
 - 1.1. Аналіз стану суб'єкта та визначення наявності зони переживань.
 - 1.2. Порівняльний аналіз ситуацій, пов'язаних з переживаннями.
 - 1.3. Прийняття рішення щодо вибору ситуації.
2. Аналіз ситуації із використанням наведеної вище схеми аналізу.
 - 5.1. Аналіз змісту ситуації, проблеми та історії її виникнення.
 - 5.2. Аналіз просторово-часових меж ситуації.
 - 5.3. Аналіз складу учасників.
 - 5.4. Аналіз способів дій учасників та їхніх меж.
 - 5.5. Аналіз підґрунтя дій учасників.
 - 5.6. Аналіз схеми управління ситуацією.
 - 5.7. Прийняття рішення щодо перебування в ситуації.
6. Вибір особистої цілі у ситуації.
 - 6.1. Фіксація спектру можливих цілей у ситуації.
 - 6.2. Аналіз можливих цілей у ситуації.
 - 6.3. Рефлексія та модернізація моделі вибору цілей.
 - 6.4. Прийняття рішення щодо вибору цілі.
 - 6.5. Екологічна перевірка вибраної цілі.
7. Вибір засобів цілеспрямованих дій.
 - 7.1. Аналіз засобів, необхідних для досягнення цілі.
 - 7.2. Аналіз наявних засобів.
 - 7.3. Постановка завдання на отримання засобів, яких не вистачає.
 - 7.4. Постановка завдання на побудову засобів, яких не вистачає та неможливо отримати.
 - 7.5. Постановка завдання на розробку та подальшу побудову засобів, яких не вистачає та неможливо побудувати за існуючими зразками.
 - 7.6. Порівняльний аналіз та прогноз ефективності засобів щодо обраної цілі.
 - 7.7. Загальна оцінка ресурсів, необхідних для застосування та розробки засобів.
 - 7.8. Екологічна перевірка засобів.
8. Вибір способу та порядку вживання засобів.
 - 8.1. Розробка послідовної програми застосування обраних засобів.

8.2. Розробка плану реалізації програми застосування засобів у часі та просторі.

8.3. Визначення умов та часу початку реалізації програми.

8.4. Екологічна перевірка програми та плану на сумісність з іншими програмами та планами.

9. Прогнозування очікуваних результатів.

9.1. Аналіз подібних проектів, здійснюваних суб'єктом раніше та їхніх наслідків.

9.2. Аналіз подібних проектів, здійснюваних іншим суб'єктами раніше та їхніх наслідків.

9.3. Побудова моделі очікуваних результатів.

9.4. Оцінка припустимих відхилень від очікуваних результатів.

10. Прогнозування можливих наслідків дій.

10.1. Згідно з п. 9.1, 9.2.

10.2. Загальна оцінка ризиків.

10.3. Загальна оцінка можливостей по компенсації ризиків.

10.4. Загальна оцінка ресурсів, необхідних для компенсації ризиків.

11. Необхідна корекція вибору з урахуванням результатів та наслідків.

Після корекції фаза розробки проекту закінчується. За межами здійснення рефлексії та розробки проекту, за самою сутністю практичної психологічної роботи, знаходяться подальші етапи, які можуть бути проведеними за наявності необхідних умов.

1. Реалізація прийнятих рішень.

2. Фіксація безпосередніх результатів.

3. Фіксація інших наслідків виконаних дій.

4. Оцінювання результатів та наслідків.

5. Прийняття відповідальності за отримані результати та наслідки.

6. Повернення до етапу вибору ситуації.

Технологія організаційної частини

1. Технологія організації проектування є набором норм, в яких зафіксовано вимоги до продукту діяльності проектування, процесу його створення, функціональними місцями та взаємозв'язками між ними [Дубровський, 2011].

2. Результатом діяльності проектування є проект як модель такого об'єкту, який здатний перетворити ситуацію в ідеальну [Генисаретський, 1990].

3. Проектна діяльність складається з низки процедур, в яких розрізняють зокрема, розробку проекту та його втілення. Для запобігання проблемам, пов'язаних із подальшим втіленням проекту, він має бути розробленим особисто суб'єктом. Це потребує від нього виходу з позиції активного діяча до позиції проектувальника та розробку проекту розв'язання ситуації [Дідковський, 2003].

4. Позиція проектувальника є рефлексивною щодо позиції діяча, який діє в ситуації [Щедровицький, 1995].

5. Задля допомоги у розробці проекту організатор проектування організує рефлексивний вихід суб'єкта до позиції проектувальника та розробку відповідного проекту.

6. В процесі проектування суб'єкт використовує, з одного боку, власний досвід й розуміння своєї реальної життєвої ситуації; з іншого – знання проектних норм та експертні знання організатора проектування. Це знімає питання відсутності мотивації щодо втілення проекту та відповідальності учасників проектування.

7. Організатор має виконувати дві функції. Він організує рефлексивний вихід суб'єкта в позицію проектувальника і є носієм проектних норм, на підставі яких проектувальник розробляє проект власної діяльності [Дідковський, 2003].

8. Суб'єкт здатен послідовно займати всі три позиції: суб'єкту дії, проектувальника та організатора проектування. Але практично він найчастіше не виходить у позиції проектувальника та організатора проектування. Це, насамперед, пов'язано з тим, що перебування у рефлексивному стані потребує значних витрат енергії, що є однією з таких особливостей рефлексивної роботи, яка не може бути усунутою [Лефевр, 2002; Дітюк, 2013].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аквинский Ф. Сумма теологии / Ф. Аквинский. – Том 1. – Издатель: Савин С.А., 2006. – 818 с.
2. Балл Г.А. Психологическое содержание личностной свободы: сущность и составляющие / Г.О. Балл // Психология в радиогуманистической перспективе: избр. работы. – Киев : Изд-во «Основа», 2006. – 408 с.
3. Балл Г.А. "Психология" методологии: радиогуманистический взгляд / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 2011. – № 2. – С. 3–13.
4. Балл Г.А. О некоторых основных понятиях теории действий / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 1980. – № 1. – С.73-80.
5. Балл Г.О. Методолого-психологічні роздуми в гуманістичному контексті / Г.О. Балл // Соціальна психологія. - 2006. –№ 4. – с.3-14.
6. Бейтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Г. Бейтсон / Пер. с англ. – М.: Смысл. 2000. – 476 с.
7. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 тт. Т.1. Вопросы теории и истории психологии. – М.: Педагогика, 1982. – 488 с.
8. Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории / Г.В.Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 2000 – 480 с.
9. Генисаретский О.И. Деятельность проектирования / О.И. Генисаретский // Теоретические и методологические исследования в дизайне. – М., 1990. с. 114-133.
10. Дідковський С.В. Модель інструментально організованого проблемного соціально-психологічного проектування / С.В. Дідковський // Вісник Київського університету. – Випуск 17-18. – К., 2003. – с.70-73.

11. Дітюк П.П. Понятійне поле ситуацій проблемності / П.П. Дітюк //Технології розвитку інтелекту : електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – К., 2013. – Т. 1, № 4. – режим доступу: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/71
12. Дубровский В.А. Очерки по общей теории деятельности. – М.: ННФ «Институт развития им. Г.П. Щедровицкого», 2011 – 576 с.
13. Коверзнева И. А. Психология активности и поведения. – Минск: МИУ, 2010. - 314 с.
14. Лефевр В.А. Рефлексия. – М.: Когито-центр, 2003. – 496 с.
15. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Теоретическая психология: учебное пособие для вузов. — М.: Академия, 2001. — 528 с.
16. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности. / Российский открытый университет. — М.: ТОО “Горбунок“, 1992. — 224 с.
17. Смульсон М. Л. Розвиток інтелекту та суб’єктності дорослих у віртуальному просторі [Електронний ресурс] / Технології розвитку інтелекту. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2016. - Режим доступу http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/239
18. Ухтомский А.А. Доминанта. – СПб.: Питер, 2002 – с. 347.
19. Философия: Энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. – М. : Гардарики. 2004. – 1072 с.
20. Чернобровкіна В.А. Психологія особистісної свободи: монографія / Віра андріївна Чернобровкіна; Держ.закл. «Луган. Нац. Ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 458 с.
21. Щедровицкий Г. П. Избранные труды. – М., 1995. – 759 с.
22. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – М., 1989. – 560 с.
23. Bandura A. Human agency in social cognitive theory // American psychologist. – 1989. – V.44. – P.1175-1184.
24. Dworkin G. The Theory and Practice of Autonomy. – New York, Cambridge University Press. – 1988. – 188 p.
25. Horowitz M.J. Person schemas // Horowitz M.J. (ed) Person schemas and maladaptive interpersonal patterns. – Chicago: Univ. of Chicago Press, 1991.
26. Korzybski, Alfred. "A Non-Aristotelian System and its Necessity for Rigour in Mathematics and Physics." 1931. Reprinted in Science and Sanity, fifth ed. Institute of General Semantics. 1994 - p. 747 – 761.
27. Lee D. Freedom and culture. – Prentice-Hall, 1959/
28. May R. Love and Will. – N.Y.: Norton, 1981.
29. Per Saugstad. Psykologiens historie. Gyldendale Norsk Forlag, Oslo, 2003.

References Transliterated

1. Akvynskyj F. Summa teolohyy / F. Akvynskyj. – Том 1. – Yzdatel": Savyn S.A., 2006. – 818 s.
2. Ball H.A. Psyxolohycheskoe sodержanye lychnostnoj svobody: sushhnost" y sostavlyayushhye / H.O. Ball // Psyxolohyya v racyohumanystycheskoj perspektyve: yzbr. raboty. – Kyev : Yzd-vo «Osnova», 2006. – 408 s.

3. Ball H.A. "Psycholohyya" metodolohyy: racyohumanystycheskyj vzhlyad / H.A. Ball // *Voprosy psycholohyy*. – 2011. – № 2. – S. 3–13.
4. Ball H.A. O nekotorykh osnovnykh ponyatyayah teoryy dejstvyj / H.A. Ball // *Voprosy psycholohyy*. – 1980. – № 1. – S.73-80.
5. Ball H.O. Metodoloho-psycholohichni rozdumy v humanistychnomu kontesti / H.O. Ball // *Social"na psycholohiya*. - 2006. –№ 4. – s.3-14.
6. Bejtson H. Экологьяа разума. Yzbrannyye stat"y po antropolohyy, psyxuatryu y эpystemolohyy / H. Bejtson / Per. s anhl. – M.: Smysl. 2000. – 476 s.
7. Выhotskyj L.S. Sobranye sochynenyj v 6 tt. T.1. Voprosy teoryy y ystoryy psycholohyy. – M.: Pedahohyka, 1982. – 488 s.
8. Hehel" H.V.F. Lekcyu po fylosofyy ystoryy / H.V.F. Hehel". – SPb.: Nauka, 2000 – 480 s.
9. Henysaretskyj O.Y. Deyatel"nost" proektyrovanyya / O.Y. Henysaretskyj // *Teoretycheskye y metodolohycheskye yssledovanyya v dyzajne*. – M., 1990. s. 114-133.
10. Didkovs"kyj S.V. Model" instrumental"no orhanizovanoho problemnoho social"no-psycholohichnoho proektuvannya / S.V. Didkovs"kyj // *Visnyk Kyyivs"koho universytetu*. – Vypusk 17-18. – K., 2003. – s.70-73.
11. Dityuk P.P. Ponyatijne pole sytuacij problemnosti / P.P. Dityuk // *Texnologiyi rozvytku intelektu : elektronne naukove faxove vydannya [Elektronnyj resurs]*. – K., 2013. – T. 1, № 4. – rezhyim dostupu: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/71
12. Dubrovskyj V.A. Ocherky po obshhej teoryy deyatel"nosty. – M.: NNF «Ynstytut razvytyya ym. H.P. Shhedrovyyckoho», 2011 – 576 s.
13. Koverzneva Y. A. Psycholohyya aktyvnosty y povedenyya. – Mynsk: MYU, 2010. - 314 s.
14. Lefevr V.A. Refleksyya. – M.: Kohyto-centr, 2003. – 496 s.
15. Petrovskyj A. V., Yaroshevskyj M. H. Teoretycheskaya psycholohyya: uchebnoe posobyе dlya vuzov. — M.: Akademyya, 2001. — 528 s.
16. Petrovskyj V. A. Psycholohyya neadaptivnoj aktyvnosty. / *Rossyjskyj otkrytyj unyversytet*. — M.: TOO “Horbunok“, 1992. — 224 s.
17. Smul"son M. L. Rozvytok intelektu ta sub'yektnosti doroslyx u virtual"nomu prostori [Elektronnyj resurs] / *Texnologiyi rozvytku intelektu*. – K. : Instytut psycholohiyi im. H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny, 2016. - Rezhyim dostupu http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/239
18. Uxtomskyj A.A. Domynanta. – SPb.: Pyter, 2002 – s. 347.
19. Fylosofyya: Эncyklopedycheskyj slovar" / pod red. A.A. Yvyna. – M. : Hardaryky. 2004. – 1072 s.
20. Chernobrovkina V.A. Psycholohiya osobystisnoyi svobody: monohrafiya / Vira andriyivna Chernobrovkina; Derzh.zakl. «Luhan. Nac. Un-t imeni Tarasa Shevchenka». – Luhans"k: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2012. – 458 s.
21. Shhedrovyyckyj H. P. Yzbrannyye trudy. – M., 1995. – 759 s.
22. Эl"konyn D.B. Yzbrannyye psycholohycheskye trudy. – M., 1989. – 560 s.

23. Bandura A. Human agency in social cognitive theory // American psychologist. – 1989. – V.44. – P.1175-1184.
24. Dworkin G. The Theory and Practice of Autonomy. – New York, Cambridge University Press. – 1988. – 188 p.
25. Horowitz M.J. Person schemas // Horowitz M.J. (ed) Person schemas and maladaptive interpersonal patterns. – Chicago: Univ. of Chicago Press, 1991.
26. Korzybski, Alfred. "A Non-Aristotelian System and its Necessity for Rigour in Mathematics and Physics." 1931. Reprinted in Science and Sanity, fifth ed. Institute of General Semantics. 1994 - p. 747 – 761.
27. Lee D. Freedom and culture. – Prentice-Hall, 1959/
28. May R. Love and Will. – N.Y.: Norton, 1981.
29. Per Saugstad. Psykologiens historie. Gyldendale Norsk Forlag, Oslo, 2003.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (c) 2018 Dityuk Pavlo Pavlovych Дітюк Павло Павлович

Отримано: 12.09.2018

Відрецензовано: 27.09.2018

Опубліковано: 12.10.2018

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2019.2.9.9>